

Interpretácia grafickej knihy Shauna Tana *The Red Tree* (Červený strom)

Martina Petříková

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
mpetrikova9@gmail.com

Kľúčové slová: prozaický text, grafický príbeh, motív, symbol, divadelná adaptácia, žáner, interpretácia.

Keywords: prosaic text, graphic story, motif, symbol, stage adaptation, genre, interpretation.

V príspevku sa zaoberáme vybranou grafickou knihou z autorskej dielne Shauna Tana *The Red Tree*. Kniha *Červený strom* (*The Red Tree*, 2001) zatiaľ nebola preložená do slovenského a českého jazyka. Ide o umelecký text, ktorý možno zaradiť do kontextu literatúry pre deti a mládež, ale aktuálnou témou sa zaraďuje i do literatúry pre dospelých recipientov. Grafická kniha je významovo intenzifikovaná aj prostredníctvom výtvarnej zložky, ilustrácií textu. Ako dominantný motív¹ vyjadrený slovom a obrazom sa v ňom zúročil motív stromu, ktorý nadobúda symbolickú platnosť. Vo forme symbolu označuje denotovaný objekt zložitejšími transpozíciami (podľa Valček, 2003, s. 262), a tak „strom“ vo svojich variantoch nielenže naznačuje väzby medzi prírodným a detským bytím, ale symbolizuje aj proces vnútornej premeny dievčenskej, širšie, akejkolvek ľudskej postavy. Komunikácia medzi vypovedateľným a viditeľným je v tomto prípade výrazom obojsmerného úsilia o prekonanie hranice medzi slovom a obrazom. Toto úsilie sa presadzuje aj prostredníctvom nejednotnej alebo ozvláštnenej typografickej podoby znakov, ktoré sa usilujú o integráciu slova s obrazom.

Červený strom Shauna Tana bol vydaný v roku 2001 a stal sa inšpiráciou pre svoju divadelnú realizáciu v Queensland Performing Arts Centre v júni 2004 či v Barking Gecko Theatre Company. Kniha sprostredkúva „príbeh z imaginatívnych obrazov“. Prostredníctvom hateného sujetu ako realizácie fabuly z výtvarne stvárnených obrazov a metaforicky vyjadrených po/citov sa vypovedá o vnútornom svete a stave človeka, o temných, ale aj o nádejnejších životných momentoch.

Centrálnou postavou knihy je dievča bez mena, ktorého identifikačným znamením sú ryšavé vlasy a fialkasté šaty v obrázkovom príbehu s redukovanou textovou časťou. Vizualne stvárnené obrazy rozširujú interpretačné možnosti a ponúkajú širšiu škálu vysvetlení. Motívy papierovej lode (symbolu cesty, tým aj života, ktorý je ohrozovaný v papierovom plavidle, a životnej púte, porovnaj Becker, 2007, s. 153), červeného listu (symbolizujúceho šťastie a spolu s ostatnými listami na vetvách stromu aj súhrn častí celku, porovnaj Becker, 2007, s. 152) na vodnej hladine, na ploche zrkadliacej loď a pokrytej tmavými listami, či motív dieťaťa (symbolu bezstarostnosti a nevinnosti, podľa Becker, 2007, s. 54) predznamenávajú príbeh o dievčati, ktoré je unášané po ceste životom s jeho temnými a svetlými, ale aj farebnými momentmi.

Červený list predznamená pozitívnu životnú hodnotu, keďže na ploche tmavého odrazu lode na vodnej hladine, ako „zrkadle“ po/citov či situácií a z nich vyplývajúcich stavov, svojou signálnou farebnosťou a tvarom (javorový list asociuje aj tvar hviezdy, ktorá symbolizuje nádej) naznačuje nádej na zmenu. Červený javorový list ako jeden z centrálnych motívov sa nachádza aj v zarámovanom obrázku nad záhlavím postele v dievčenskej izbe.

¹ Elementárna tematická jednotka.

Oproti jeho červenej farbe sa presadzuje tmavá farebnosť niekoľkých javorových listov, ktoré opadávajú v uzavretom priestore izby (symbole duše uzavretej v tele, porovnaj Becker, 2007, s. 59), čím dynamizujú jej staticky pôsobiacu kompozíciu (vertikály verajú dverí i rám okna, horizontály rámu postele a skriniek), ale vypovedajú aj o fantastickom a zdanlivo nemotivovanom deji (neprítomnosť stromu → prítomnosť listov v uzavretej izbe), teda o zmene vnútorného citového stavu dievčaťa. Na obrázku je zobrazená aj nenápadná ulita, ktorá je tiež jedným z nosných motívov grafického príbehu, avšak naplno sa uplatní až v ďalšej časti príbehu.

Fragmenty z putovania dievčaťa imaginárnou, snovou krajinou sprostredkujú rôznorodé obrazy, ktoré využívajú znaky surrealistickej a kubistickej výtvarnej poetiky (skutočnosť – sen, realita – fantázia, asambláž; rozklad a redukcia predmetov na jednoduchšie geometrické tvary, redukcia črt ľudských tvárí do podoby masky) a ktoré spája výraznejšia expresivita výtvarného výrazu. Dievča opúšťa svoju posteľ a izbu vtedy, keď domovský priestor zaplnia opadané listy. Z vyjadrovacích a výrazových prostriedkov príznačných pre výtvarné umenie sa uplatnia plocha (opadaných listov), priestor (izby), tmavé farby, ktoré sa spolupodieľajú na expresívnom vyjadrení citového stavu dievčaťa utekajúceho z izby. Pri výstavbe kompozície sa zasa uplatnia protiklad farieb, ale aj nerovnováha, ktorá sa dosahuje preplňaním uzavretého priestoru listami, teda vnútornou nevyrovnanosťou. Izbu ako priestor tak možno z hľadiska jej symbolického významu spojiť s telom a dušou človeka, pootvorené dvere s obrazom prechodu a v prípade vybraného textu aj fyzického a psychického úniku.

Dievča uniká pred temnom či tieňom pohlcujúcim svet jeho izby a života, avšak temno zasahuje aj iné priestory, ktorými dievča prechádza (mesto, pobrežie, opustené miesto, divadelná scéna, izba a pod.). Symbolicky sú tieň alebo temno vyjadrené obrazom veľkej tmavej ryby so slziacim okom, ryby ako symbolu smrti (podľa Becker, 2007, s. 248), ktorá sa vznáša nad dievčaťom kráčajúcim mestom so sklonenou hlavou. Metafora usúvzťažňuje (kognitívne a emocionálne) zdanlivo nespojiteľné oblasti tým, že využije jazyk vhodný pre jednu oblasť ako šošovku na videnie druhej z oblastí (podľa Ricoeur, 1997, s. 94). To znamená, že vo vybranej „sekvencii“ deja je slza znakom prináležiacim do oblasti ľudskej emocionality a ryba na suchu zas znakom neprirodzeného vytrhnutia z prirodzených (životu prospievajúcich) podmienok. V týchto nových a neočakávaných spojeniach možno pri interpretácii predpokladať istú podobnosť. Izomorfizmus dvoch oblastí (ľudskej – zvieracej, mestskej – prírodnej/prirodzenej) sa navodzuje snovým (surrealistickým) spájaním segmentov (vonkajšej, vnútornej) skutočnosti, využitím metaforicko-asociatívneho princípu sa vypovedá o neprirodzenom (dusivom a desivom) bytí smutného dievčaťa: „*Sometimes the day begins/ With nothing to look forward to/ And things go from bad to worse/ Darkness/ Overcomes you...*” (Tan, 2001). Preťatá elipsa, ktorú evokuje tvar ryby, je z hľadiska kompozície obrazu výtvarným vyjadrením závažnej dramatickej situácie, teda aj vyjadrením stavu subjektu. Ako naznačuje zobrazenie iných ľudí na obrázku, všetci sú zaujatí vlastnými starosťami alebo objektom svojho záujmu (nákupné tašky, noviny, dieťa), takže nereflektujú nezvyčajný, ba až absurdný a fantastický výjav na ulici. Uzavretosť a smútok i depresia dievčaťa sú vyjadrené aj situovaním či vytesnením postavy na rozhranie medzi druhým a tretím plánom obrazu, ba i sklonenou hlavou dievčaťa.

Obrázok 1. *Darkness overcomes you.* In: <http://www.shauntan.net/books/red-tree.html>

Iným spôsobom, ktorý využíva výtvarník Shaun Tan, je zobrazenie dievčatka v skafandri a vo fľaši, čo vzbudzuje dojem neporozumenia a nepreniknuteľnosti ochranného obalu zraneného dieťaťa. Aj textová časť napovedá, že *nikto nerozumie*, či nechce porozumieť, dievčaťu uväznenému v sebe, ak symbol fľaše považujeme za symbol ukrývajúci správu, ako aj za symbol nepreniknuteľnej bariéry pre (minimalizované) dievča, teda dieťa bez sebadôvery a bez osoby, ktorá by mu porozumela alebo chcela porozumieť vo svete prehliadaných maličkostí i maličkých. Symbolika modrej farby taktiež upozorňuje na ochladzovanie ľudských vzťahov, aj znížením horizontu sa kladie dôraz na to, čo „prečnieva“, čo pôsobí neprirodzene v prírodnom kontexte, na pozadí modrej oblohy.

Obrázok 2. *Nobody Understands.* In: <http://www.shauntan.net/books/red-tree.html>

Obraz dievčatka s otvoreným okienkom na hrudi a so zažatou žiarovkou, ktorá zastupuje srdce či bledé svetielko duše na tmavomodrej ploche, je umocnený tmavomodrým pozadím industrializovaného priestoru s roztrúsenými tmavými postavami ľudí hľadiacich do zeme, teda neuzatvárajúcich vzťahy či uzatvárajúcich sa do seba. Opätovne sa využije znížený horizont a pohľadom nahor sa monumentalizuje industrializáciou ovládnutý svet, ktorý je jednou z bazálnych príčin utlmovania ľudského aspektu (vzťahy, aktivita, city) – „*The world*

is a deaf machine/ Without sense or reason” (Tan, 2001). Motív svetla ako symbol ducha, života a životného šťastia (podľa Becker, 2007, s. 285) je utlmený, teda minimalizovaný v pomere k ľudskému svetu ocitajúcemu sa v tieni. Situácia sa pretaví aj do spôsobu výstavby, teda do kompozície. Využije sa protiklad svetla a tmy, ale aj vyjadrovacie a výrazové prostriedky – vertikálne línie, svetlo a tieň, kruhy, ktoré naznačia, že ľudský svet je ovládnutý pracovnou činnosťou v kontexte industrializovaného sveta, čo sa symbolicky vyjadrí aj motívmi ozubených kolies, komínmi a tmavými rovnošatami postáv. Ľudský svet sa nachádza v tieni, ktorý nie je prospešný pre radostný ľudský život. Unifikácia výrazu a postoja ľudí, stvárnených za dievčatkou z prvého plánu obrazu, naznačí, že sú v podobnej situácii ako dievča, keďže ich čierne rovnošaty a sklonené hlavy vyvolávajú analogický dojem.

Asymetricky usporadúvané geometrické tvary červenej a žltej farby sú kvôli využitej farebnosti opticky výraznejšie. Vradenie farieb do červeno-oranžovo-žltej farebnej stupnice spôsobuje, že stvárnené objekty sa vysúvajú do popredia. Prostredníctvom antropomorfizácie segmentov, ktoré odkazujú na ľudskú sféru (tváre ako masky, tváre s grimasami), sa evokujú negatívne, teda neharmonické (ľudské) vnútorné stavy. Surrealistická a kubistická poetika sa podieľa na budovaní fantazijno-snového sveta (motívy kocky, lietadla, hodín, rebríka, zástrčky, známky, útržkov novín a pod.) ako reakcie na zakúšanie ťaživej vnútornej reality dievčenskej protagonistky. Dievča sa stáva súčasťou kompozície, jedným z jej „segmentov“. Z prostriedkov kompozičnej výstavby sa využíva asymetria, ktorá narúša zhodu pri zrkadlení tvarov. Autor využíva aj nerovnováhu, teda nesúlad, nevyváženosť, neusporiadanosť prvkov, ktoré sú uvádzané do vzájomného vzťahu či vstupujú do vzťahu k celku, uplatňuje extrémne protiklady – oblý a hranatý, farebný kontrast a pod. Nerovnováhu ako prostriedok kompozičnej výstavby umocňuje situovaním dievčatka na rebrík v prvom pláne obrazu, čím mobilizuje senzitivitu recipienta a vzbudzuje pocit nestability, ako aj napätia. Dojmy disharmonickosti a chaosu i neporozumenia vzbudzuje aj druhý i tretí z plánov obrazu, keďže antropomorfizované objekty (budovy), ktoré sa odlišujú farebnosťou, evokujú samovravu.

Obrázok 3. *Without sense or reason*. In: <http://www.shauntan.net/books/red-tree.html>

Obraz plynutia času sa zviaže s motívom špirálovito zavinutej ulity (špirála symbolizuje vývoj a ulita je zas symbolom stálej obnovy, v niektorých kultúrach aj prináležania k dospelým, podľa Becker, s. 274, s. 309). Kresba na vápenatej schránke je v príbehu výrazom dlhodobého vpisovania čiarok na jej plochu. Využije sa atmosférická perspektíva a navodí sa optická ilúzia modrého horizontu nad plochou ulity, ktorá evokuje zakrivenie zemského povrchu, čím sa vypovedá o nestabilnom mieste človeka na Zemi. Použije sa aj metóda perspektívneho skracovania vo vzťahu k motívu času a navodí sa ilúzia

„pomalosti“ jeho plynutia a čakania na zmenu situácie i na zmenu vnútorného stavu človeka: „Sometimes you wait and wait and wait and wait/ But nothing ever happens” (Tan, 2001).

Obrázok 4. *The girl* (divadelné predstavenie). In: <http://www.shauntan.net/film1.html>

Obrázok 5. Detaily obrázkov z knihy. TAN, Shaun: *The Red Tree*. 1. vyd. Melbourne: Lothian 2001. ISBN 978-0734411-37-2.

Motív lode so symbolickým významom, motív lode, ktorá je unášaná vodným vírom, sa zväzuje s neistotou a neaktívnosťou dievčaťa, ale disharmonickým usporiadaním objektov sa navodzuje aj dojem nepokoja a nestability „toku života“, životných situácií, a tak aj citového stavu subjektu.

Obrázok 6. TAN, Shaun: The Red Tree. 1. vyd. Melbourne: Lothian 2001. ISBN 978-0734411-37-2.

K vodnému prúdu sa analogicky priradí vzdušný prúd, ktorý unáša „krásne veci“ (motívy šarkanov, dynamická kompozícia usporiadaná podľa kriviek šarkanieho chvosta) za oknom, presnejšie, vo svojom zrkadlovom odraze a v staticky pôsobiacej kompozícii. Využijú sa doplnkové farby, modrá navodzujúca dojem vzdalujúcej sa oblohy, a oranžovo-žltá, opticky zvyrazňujúca objekt i oblaky, čiastočne aj fragment z obrazu dievčaťa. Na dievča sa totiž nazerá zvonku, cez zámku zatvorené okno, ktorého sklená plocha zrkadlí dynamicky plynúci životný prúd: „*Then all your troubles come at one/ Wonderful things are passing you by*“ (Tan, 2001). Dievčenský subjekt vyjadruje symbolikou otvorených dlaní záujem o vonkajšie objekty, zvedavosť, ale aj detskú túžbu uniknúť v kontrapunkte k zámke a presklenej ploche okna.

Motív industrializovaného sveta bez ľudského aspektu, ale aj motív divadelného predstavenia, v ktorom sa ocitá dievča ako bábka, evokujú celý rad po/citov – bezútešnosť, strach, neschopnosť ovládať svoj život, čo napokon vyústi do zobrazenia dievčaťa, ktoré kreslí svoj autoportrét. Z výrazových a vyjadrovacích prostriedkov príznačných pre výtvarné umenie sa využijú predovšetkým svetlo a tieň, vo svetle osvetlenej scény sa ocitá dievča ako postava so slzami v očiach spolu s inými neznámymi a nezvyčajnými postavami. Navodzuje sa dojem chaotického usporiadania postáv i objektov na scéne, čím sa umocňuje pocit smútku a nepokoja. Z prostriedkov výstavby kompozície sa teda uplatní asymetria a nerovnováha, ale aj protiklad svetla na scéne a tmy anonymizujúcej obecnosti v hľadisku.

Obrázok 7. Fragment z obrázka. TAN, Shaun: The Red Tree. 1. vyd. Melbourne: Lothian 2001. ISBN 978-0734411-37-2.

Kresba autoportrétu na múr evokuje pýtanie sa na seba samu, na svoje pocity, teda proces hľadania odpovedí na otázky – Kto som?, Kým sa stanem?, Čo prežívam? –, aby sa v procese hľadania načrtla aj perspektíva nájdania seba samej.

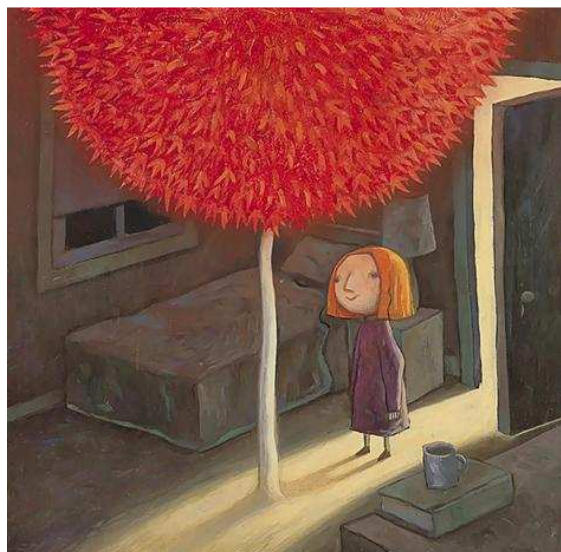
Pastelová farebnosť pôsobí pozitívnejšie, rovnako ako symbolika cesty, na ktorú vstúpil dievčenský subjekt: „*Terrible fates are inevitable/ Sometimes you just don't know/ what you are supposed to do/ or who you meant are to be/ or where you are*” (Tan, 2001). Ohniskom zobrazenia sa stane dievča vrhajúce tieň a tvoriace či spresňujúce kontúry seba ako iného, o kom sa možno niečo nové dozvedieť.

Obrázok 8. *Self Portrait*. In: <http://www.shauntan.net/books/red-tree.html>

Situácia a stav subjektu sa totiž môžu v čase či časom zmeniť a predstava sa zhmotní – „*Bright and vivid quietly waiting/ just as you imagined it you be*” (Tan, 2001). Motív a symbol červeného stromu ako symbolu života, v ktorom sa premáhajú ťaživé vnútorné stavy, možno teda spojiť aj s duchovným a duševným rozvojom (podľa Becker, s. 277). Ten sa vizuálne prejaví v podobe okrúhlejšej koruny červeného stromu ako vizuálneho ohniska obrazu.

Červený strom ako živé súcno v pomere k listom opadaným zo stromu z úvodu „príbehu z obrazov“ ponúka svojou symbolikou poznanie o ľudskej schopnosti premáhať pasivitu, „v čase“ vyplniť prázdno, znovuobnoviť svoj vnútorný (duševný) potenciál s pozitívnou „pridanou“ hodnotou.

Obrázok 9. TAN, Shaun: *The Red Tree*. 1. vyd. Melbourne: Lothian 2001. ISBN 978-0734411-37-2.

V príspevku sme sa venovali reflexii vybranej prózy či vybraných motívov s dôrazom na motívy so symbolickou platnosťou, na motívy stromu a človeka. Načrtli sme mieru ich izomorfizmu, nielen štruktúrneho, ale aj sémantického. Táto miera pritom reaguje aj na „posuny“ významu a zmyslu vybraných motívov so symbolickou platnosťou. Tematizovanie vzťahu stromu a človeka v literatúre nie je len cestou, ako preklenúť priepasť medzi ľudským a prírodným svetom. Ide aj o spôsob osvetľovania ťažšie komunikovaných obsahov ľudského vedomia i nevedomia (o potláčanie či prekonávanie deštruktívneho princípu – o podporovanie života, potláčanie egoizmu, prekonávanie depresie, teda o vzbudzovanie pozitívnych ľudských hodnôt).

Literatúra:

BECKER, Udo: *Slovník symbolů*. 2. vyd. Praha: Portál 2007.

McCLOUD, Scott: *Understanding comics*. New York: Harper Perennial 1993.

PETŘÍČEK, Miroslav: *Obraz a slovo. Slovo a obraz. Ilustrácie*: R: Fila. Bratislava: Slovart, 2014.

RICOEUR, Paul: *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*. Bratislava: Archa 1997.

Rulesofsummer [online]. [citované: 12. 11. 2014]. Dostupné na:

<http://www.rulesofsummer.com.au/#!aboutus>

Shaun Tan [online]. [citované: 12. 11. 2014]. Dostupné na: <http://www.shauntan.net/>

TAN, Shaun: *Picture books: Who are they for?* [online]. [citované: 4. 8. 2015]. Dostupné na: <http://www.shauntan.net/essay1.html>

TAN, Shaun: *Posledná vec*. Preložil J. Gavura. 1. slovenské vyd. je publikované na základe dohody s Hachette Australia Pty Ltd a Graal Ltd. Prešov: OZ Slniečkovo 2013.

TAN, Shaun: *Příběhy z konce předměstí*. 1. vyd. Zlín: Kniha Zlín 2011.

TAN, Shaun: *The Red Tree*. 1. vyd. Melbourne: Lothian 2001.

The Red Tree. Barking Gecko Theatre Company [online]. [citované: 12. 11. 2014]. Dostupné na: <http://www.barkinggecko.com.au/show/red-tree>

VALČEK, Peter: *Slovník literárnej teórie K – Ž*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2003.

WELSCH, Wolfgang: *Estetické myslenie*. Bratislava: Archa 1993.

Summary

Interpretation of the graphic stories of Shaun Tan from the book *The Red Tree*.

In the paper we consider the selected literary text from the authors' „workshops“ of Shaun Tan (*The Red Tree*, 2001), which unite the motif of the tree or relationship between tree and his man. This text belongs to the literature of „the interface“, to the context of literature for children and young people, but also to the literature for adults. Selected text is semantically intensified through the artistic component of illustration, which determined the creation of the stage adaptation.

Shaun Tan, an Australian writer, illustrator and filmmaker, won an Oscar for animated short film *The Lost Thing* in 2011, his *The Red Tree* (2001) became the inspiration of the stage adaptation.